

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Культура
України

Випуск 7
Мистецтвознавство

Збірник наукових праць

Харків
2000

ТВОРЧИЙ ШЛЯХ НАРОДНОГО ХОРУ “ВІЗЕРУНОК” ПКІТ ХТЗ

Розглядається історія становлення і функціонування відомого в Україні аматорського народного хору “Візерунок” Палацу культури і техніки Харківського тракторного заводу. Проаналізовано деякі методи і прийоми вдосконалення вокально-хорової техніки, формування репертуару, художню роботу в колективі та його виконавську діяльність.

Український народний хор “Візерунок” був створений у 1968 році при Харківському тракторному заводі. В той період існувало на Харківщині велика кількість народних хорів. Та більшість з них відрізнялась низьким вокально-технічним, художнім рівнем, примітивним і одноманітним репертуаром, поганою за масовістю, ігноруванням народної пісенної творчості. Перші виступи “Візерунка” привернули увагу шанувальників хорового співу. Організатором і художнім керівником колективу був випускник хорового відділення тоді ще Харківського державного інституту культури Іван Васильович Бідак (1940-1997), який пізніше (1973 рік) закінчив диригентсько-хоровий факультет Харківського інституту мистецтв. Учасниками хору були робітники і службовці заводу.

З самого початку навчальна робота в ньому була направлена на оволодіння співаками прийомами вокального дихання – необхідної умови забезпечення психофізіологічних процесів виховання і розвитку голосу (сила, звучність, яскравість, чистота інтонування строю); на освоєння грудного резонування жіночим складом хору, що є найпомітнішою зовнішньою ознакою народного співу; на вдосконалення вокально-технічних і виконавських засобів, які використовують майстри народного мистецтва для виразної передачі змісту пісні (широка кантілена в протяжних піснях, уміння підпорядковувати свою індивідуальність загальним творчим завданням, динамічне врівноваження в групах і в звучанні загалом).

Засвоєння технічних навичок, без яких неможливо працювати над інтерпретацією творів, відбувалось під час розспіву, якому хормейстер відводив значну частину заняття (30-40 хвилин). Технічні вправи мали свою послідовність і цілеспрямованість. Так, для відчуття високої позиції звука і опори на діафрагму застосовувався спів закритим ротом. Навички мелодійного інтонування відпрацьовували на вправах з поступовим секундовим рухом на різних голосних в середньому (грудному) регістрі, впроваджувалось поєднання вокально-педагогічних методів і прийомів удосконалення хорової культури: спів окремих груп (S, A, T, B) та їх поєднання (A-S, A-T, A-B; S-T, S-T-B; T-B; S-A-T-B), сольфеджування мелодійних та гармонійних з'єднань різних за темпом та динамікою (mp-mf-f; mf-p; f-p; p-f).

Передбачався час і на розвиток діапазону “виводчиць” натурального, так званого “польового” співу та високого легкого “головного” резонування.

Особлива увага приділялась розвитковій резонування тембрової виразності хору: зібраному, округлому, наповненому і м'якому звучанню в піснях драматичного характеру і яскравого, гучного – в жартівливих, моторних.

До репертуару перших років увійшли твори відомих сучасних композиторів: А. Пашкевича “Степом, степом”, “Синові”, О. Білаша “Хата моя, біла хата”, П. Гайдамаки “Калинонька”, І. Сльоти “Чайка степова”, обробки А. Авдієвського “Чуєш, брате мій”; колядки та щедрівки. У ці роки колективу присвоєно високе звання “Народний самодіяльний”. Хор бере активну участь у культурному житті міста, виступає з концертами в області.

У 1972-77 рр. значна увага керівника спрямована на якісне оволодіння співаками творів а саррелла, зокрема вихованню ладового відчуття, відшліфуванню ансамблю унісонів, чистоті мелодійного та гармонійного інтонування, подальшому вдосконаленню вокальної техніки. Колектив опановував білоруські, молдавські, азербайджанські, польські народні пісні. В 1972 р. під час звіту майстрів мистецтв і художніх колективів Харківщини в м. Києві “Візерунку” надається звання лауреата Республіканського фестивалю, присвяченому 50-й річниці утворення СРСР з врученням диплома I ступеня.

У планомірній і цілеспрямованій роботі з аматорами Іван Васильович намагався “сприяти популяризації і розвиткові народного хорового мистецтва”. Для навчального процесу відбиралися найзмістовніші, художньо повноцінні, різножанрові зразки пісенної і композиторської творчості. Керівник “Візерунка” добре пам’ятав, що “наслідування самодіяльних хорів мимоволі породжує інертність музичного уявлення виконавців. Колективи, дублюючи репертуар, як правило, схожі один на другий і завжди безликі. Їх мистецтво мертво. Воно не здатне пробуджувати нові думки”.

Твори, що розучували в цей період, потребували подальшого вдосконалення технічних і художніх засобів, значної збалансованості хорової звучності, розвитку голосових можливостей учасників, пошуків нових підходів щодо інтерпретації. На рішення цих завдань була спрямована вся діяльність диригента. Активно стали проводитись заняття як з усім складом хору, так і з окремими співаками індивідуально. Виникли жіночі дуети, тріо, чоловічий квартет. Програми поповнились виступами солістів і малих форм. Улюбленицями слухачів стали солісти Ніна Паляничка, Ольга Божко, Поліна Голоско, Катерина Шевчик, Іван Турчинов, Людмила Сидоренко, Надія Олійник.

Проведення I Всесоюзного фестивалю самодіяльної художньої творчості трудящих (1975-1977 рр.) надихнуло колектив на нові звершення. На заключному етапі фестивалю він набув нової якості: ще більш загострилось інтонаційне відчуття, набув значного професіоналізму артистизм виконання, виразнішими стали темброво-динамічні нюанси. Звучання хору збагатилося майстерним супроводом оркестрової групи українських народних інструментів (скрипками, бандурами, цимбалами). Кожний твір програми підкреслював майстерність колективу.

Так ніжне, пастельне піанісимо в обробці В. Калиниченка “Ой, ходить сон” чергувалось з динамічним, насиченим драматичними емоціями твором О. Фельцмана “Ніколи”, в перекладі для мішаного хору І. Бідака. Тонке, ліричне мереживо білоруської народної пісні “Што ти мне серце пораніу” відтінялось колоритною українською гуморескою “Борода” (обробка І. Бідака). Прикрасою виступу стало перше виконання української народної пісні “На Івана Кулала” (солістка Надія Олійник, обробка І. Бідака). Підсумком цього виступу стало присудження “Візерунку” звання лауреата І Всесоюзного фестивалю самодіяльного мистецтва і нагородження його Великою Золотою медаллю.

Значними подіями в творчій біографії колективу були успішні концертні гастролі в 1979 р. в Азербайджанській республіці під час декади українського мистецтва та подорож у 1981 р. до Польської Народної Республіки. Крім хорової і оркестрової груп, до складу “Візерунка” була введена і танцювальна група. Звучання хору вражало азербайджанських і польських слухачів своїм яскравим грудним колоритом, пружкою ритмікою, широкою наспівністю, вдумливим розподіленням наростання кульмінацій, красою народного багатоголосся.

У пошуках поповнення репертуару в наступні роки І.В. Бідак, заслужений працівник культури, дійшов до висновку, що “не можна побудувати успішну роботу в народному хорі, використовуючи для цього творчість 3-4 авторів, а кожен з цих колективів повинен мати свій самобутній репертуар. З цією метою кожен з них має взяти за основу пісенну творчість свого краю, району; вивчати, записувати, обробляти і виконувати місцевий фольклор. А включаючи пісні інших регіонів, авторські твори, виконувати їх в манері, що витікає з місцевої традиції”.

Звернувшись до пісень Слобожанщини, керівник “Візерунка” відбирав із них най виразніші, глибокі за змістом, різноманітні за жанровою ознакою, розвиненою мелодикою, яскраво вираженою ладо-гармонійною основою. Техніка опрацювання матеріалу поступово вдосконалювалась. Самодіяльний композитор отримував велику допомогу, аналізуючи твори М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, спілкуючись з сучасними хоровими діячами А. Авдієвським, А. Пашкевичем, Ю. Куликом, В. Бриліантом, Е. Ляшенком. Значна частина його обробок - це пісні, наповнені тонким ліризмом, філософськими роздумами та глибоким психологізмом. Для розкриття того чи іншого образу він застосовував різноманітні підголоски-варіанти, темброві і регістрові зіставлення голосів, їх ритмічне розмаїття, динамічне наростання кульмінацій – все те, що збагачувало тему-мелодію, поглиблювало розкриття сюжетної драматургії засобами контрапунктичної поліфонії, які особливо характерні для творів а cappella.

Слід відзначити вокальність кожного з підголосків, їх зручність виконання. Урізноманітнення в обробках фактурних засобів у кожній строфі в багатьох випадках збагатило і розширило структурну побудову творів. Таким чином, самодіяльний композитор дав їм нове життя. За два десятиліття роботи

з “Візерунком” Іван Васильович Бідак опрацював декілька десятків народних пісень різних за стилістикою, жанровими особливостями. Першими їх виконавцями, крім вищезазначеного колективу, були хори бібліотечного факультету ХДК, сільськогосподарського інституту, сільські колективи Харківщини. Серед кращих доробок І. Бідака останніх років почесне місце в пісенному вінку “Візерунка” посіли “Червона калинонька”, “Не сходило вранці сонечко”, “Бандуристе, орле сизий”, “Ой ти, місяцю”, “Взяв би я бандуру”, “Приймак”, “На вигоні хлопці гуляють”, “Стоїть гора високая”, переклади музики І. Шамо на слова Д. Луценка “Незабутнє”, П. Майбороди на текст М. Стельмаха “Елегія”. Серед концертів, самим кульмінаційним на думку автора, можна вважати виступ-звіт хору, який відбувся в Харківському інституті мистецтв 12 січня 1986 року. Громадськість міста, діячі мистецтв України відзначили високопрофесійний рівень вокальної культури “Візерунка”, вдало побудовану програму щодо жанрів, стилів, художньої цінності. Включення до репертуару майстерно опрацьованих керівником колективу обробок українських народних пісень і аранжувань авторських творів виявило його самобутність. Відзначено артистизм співаків не зовнішній, а пов’язаний з глибоким розумінням кожним із них як в цілому змісту, так і всіх фрагментів; відшліфованість і збалансованість елементів хорового звучання (мелодійний і гармонійний лад, ансамбль хору, солістів, оркестру, чітка і виразна дикція); досконале управління художнім процесом керівником-диригентом.

Крім великої концертної діяльності в 70-80-ті рр., “Візерунок” стає творчою лабораторією, свого роду методичним центром для сільських колективів. Очоливши секцію народних хорів Харківщини при обласному відділенні музичного товариства України І.В. Бідак проводить зустрічі “Візерунка” з хоровими самодіяльними колективами, навчання їх керівників, організовує концертні виступи хору в районах області.

На ювілейному вечорі з нагоди 50-річчя від дня народження Івана Васильовича Бідака та 30-річчя його творчої діяльності, що відбувся 14 січня 1990 року в палаці культури і техніки ХТЗ, звучали схвилювані слова щирої вдячності самодіяльних співаків, шанувальників хору “Візерунок” його керівникові, що свідчило про визнання високого професіоналізму, художнього таланту митця-інтерпретатора, глибоку любов до української пісні. На вечорі провідні колективи Харкова і області виконали більше 30-ти авторських обробок народних пісень, опрацьованих Іваном Васильовичем у різні роки.

У червні 1991 р. художнім керівником “Візерунка” стає Іван Іванович Мартиненко, випускник Сумського педагогічного інституту та диригентсько-хорового факультету Харківського інституту мистецтв ім. І.П. Котляревського (1994, клас диригування доц. О.М. Коломієць); з 1998 року – викладач кафедри народного співу та музичного фольклору Харківської державної академії культури.

Дев’яності роки для колективу є новим етапом творчого шляху. Зміна складу учасників “Візерунка” потребувала ретельної роботи по розвитку

вокально-хорових навичок. Тривають концертні виступи колективу в Харкові та інших містах України (Керч, Суми, Луганськ). У січні 1998 р. відбувся вечір, присвячений 30-річному ювілею “Візерунка”. Святковий настрій і велике емоційне піднесення справили на глядачів вокально-хореографічні композиції. Керівник приділяє велику увагу вивченню творів підголосково-поліфонічного складу а capella. Зберігаються в репертуарі хору твори минулих років. Результатом успішної професійної діяльності І.І. Мартиненка було присвоєння в червні 1998 р. “Візерункові” звання лауреата II Всеукраїнського конкурсу ім. П. Демуцького.

За 30 років існування цього надзвичайно самобутнього, істинно народного хору, при відсутності на Харківщині професійного колективу, слухачі мають змогу ознайомитись, збагнути красу і неповторність українського пісенного мистецтва нашого краю. Разом з іншими провідними самодіяльними хорами Харківщини, творчість “Візерунка” є невід’ємною частиною культурного життя регіону. Продовжуючи традиції минулих років, колектив - основна база для проходження виробничої практики студентів Харківської державної академії культури – майбутніх керівників народних хорів і фольклорних ансамблів.

ПРИМІТКИ

¹Гуменюк А. Український народний хор. – К., 1968. – С. 5

²Шамина Л. Работа с самодеятельными хоровыми коллективами. – М., 1988. – С. 147

³Бидак И. В поисках самобытности // Клуб и художественная самодеятельность. – 1982. – №21.

Надійшла до редколегії 17.02.2000 р.

УДК 78.071.1:782.1

Г.П. Приходько

ЧАС І ПРОСТІР “МАЛОРОСІЙСЬКИХ ПОВІСТЕЙ” М. ГОГОЛЯ У МУЗИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ М. ЛИСЕНКА

Розглядається проблема зміни часово-просторової організації прозового твору при його втіленні в музичному театрі на прикладі “малоросійських повістей” М. Гоголя в оперній творчості М. Лисенка

При розгляді організації часово-просторових структур повістей “Майська ніч” і “Ніч перед Різдом” привертає увагу їх яскраво виражена театральна природа. Час і місце дії локалізовано, як правило, на невеличкому обмеженому “п’ятячку”, густо заселеному персонажами, часова тривалість їх перебування в одному місці збігається з тривалістю їх вербального спілкування. Мова героїв, їх жести зазначені в описах лаконічних і точних, як театральні ремарки. Вони керуються переважно законами драми, а не прози, відрізняються підкреслено укрупненим, надпобутовим характером, подаються не стільки “на читача”, скільки “на публіку”. По-театральному, згідно з “Поетикою” Буало, витримано в обох повістях принцип “триєдності” часу, місця і дії. Реальний час перебігу